วิพากษ์ศีลธรรม : ว่าด้วยค่านิยมหลัก 12 ประการ สู่บทอาขยานของนักเรียนไทย

Moral Criticize: Dealing with 12 Main Popularities to Recitation of Thai Students

[1]พระมหาอิศเรศ สุขสวัสดิ์, [2]พระครูโอภาสสราธิคุณ (โหมดศิริ) และ [3]เจตนิพัทธ์ พิธิยานุวัฒน์

[1]Phramaha Isares Suksawat, [2]Phrakhru Ophassarathikhun (Modsiri) and [3]Chetniphat Phithiyanuwat

[1]วัดสุวรรณมงคล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,

[2,3]วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[1]Wat Suwanmongkol, National Office of Buddhism,

[2,3]Buddhasothorn Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidayalaya University, Thailand

E-Mail: lovesuksawat@gmail.com.

Received May 5, 2023; **Revised** May 30, 2023; **Accepted** June 12, 2023

บทคัดย่อ

ท่ามกลางกระแสพลวัตทางสังคมและวัฒนธรรม ในศตวรรษที่ 21 การศึกษาถือว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับคนในสังคม การส่งเสริมให้นักเรียนได้มีสิทธิเสรีภาพในการแสดงออกถือว่า เป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับพัฒนาการทางด้านการเรียนรู้ การให้เด็กได้คิดวิเคราะห์ วิจารณ์อย่างมีเหตุผลเพื่อค้นหาคำตอบ เป็นสิ่งที่ครูหรือคนในสังคมควรกระทำอย่างยิ่ง บทความชิ้นนี้ได้วิพากษ์เพื่อสะท้อนแนวความคิดอีกมิติหนึ่ง ในหัวข้อที่รัฐได้กำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการขึ้นมา และมีการจัดทำเป็นบทอาขยานให้นักเรียนได้ท่องนั้น โดยใช้วิธีการชี้ให้เห็นถึงปัญหาที่รัฐบาลได้สร้างอุดมการณ์ทางการเมือง ผ่านการกำหนดค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมต่อเด็กนักเรียน โดยใช้ระบอบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างพลเมืองให้มีความเคารพ เชื่อฟัง และอยู่ในโอวาท ตลอดถึงการยอมรับต่ออำนาจของรัฐบาท บทความนี้ได้มุ่งประโยชน์ในการเสนอแนวคิดอันเป็นการส่งเสริมให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าของเสรีภาพในการแสดงความเห็นอันเป็นเงื่อนไขจำเป็นสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยได้วิพากษ์ค่านิยมหลัก ไว้ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ 1) เป็นค่านิยมที่ทำให้พลเมือง/นักเรียนสูญเสียปัจเจกภาพ 2) เป็นพื้นฐานนำไปสู่แนวคิดอำนาจนิยม 3) ได้วิพากษ์ระบอบประชาธิปไตยตามค่านิยมหลักที่กำหนดขึ้นมา เพราะเห็นว่า ไม่มีความชัดเจนของระบอบประชาธิปไตย

คำสำคัญ : ค่านิยมหลัก 12 ประการ; อาขยาน; นักเรียน

Abstract

Among the trend of society and culture in 21st century, the education is most important for Thai society and permit the Thai students to have the rights of freedom to express and the needed condition for the learning development, in order to give the children to reasonably analyze and criticize to discover the answers. It was well-known that the teachers and people in the society should have done it frankly. This dialogue has criticized and reflected a dimension of idea in the topic specified the 12 types of the main popularity. And then they made or produced it as the recitation for students in order to learn how to reflect the problem that the header of government had wanted to create the political ideology through the popularity regulation, belief and culture for the students and they performed in an education system to definitely propagate the obedience, respect, trust to accept to the state's power. The purpose of this dialogue is to present the ideas to realize and appreciate to the rights of the expression freedom which is the necessary conditions of the democracy rule, because the main popularity was criticized in the 3 points as follows: -

1. The popularity made the people and students lose their individuality.

2. The popularity made the base of some idea for being the authoritarianism or dictatorship.

3. The popularity is ambiguously and criticized frankly.

Keywords: Dealing with 12 Main Popularities; Recitation; Students

บทนำ

สังคมไทยถือว่า เป็นสังคมที่ต้องการคนดีมีศีลธรรม มีค่านิยมต้องการคนดี อาจกล่าวได้ว่า ทุกสังคมวัฒนธรรมต่างต้องการคนดีทั้งนั้น หากถามเด็ก ๆ ร่วมสมัยของผู้เขียนในสมัยนั้นว่า คนดีมีคุณสมบัติอย่างไร ? พวกเราจะตอบด้วยความภาคภูมิว่า “เด็กดี (คนดี) ต้องมีหน้าที่ 10 อย่างด้วยกัน” พอโตขึ้นมาหน่อย เราอาจมีคำตอบที่ต่างออกไปบ้าง แต่ก็ยังมีส่วนสัมพันธ์กับชุดความดีเดิมอยู่บ้าง อาทิ เป็นคนรักษาศีล รักชาติศาสนา และพระมหากษัตริย์ ฯลฯ คำตอบที่ได้ล้วนอยู่บนพื้นฐานความเชื่อสังคมทางศาสนา และวัฒนธรรมกำหนดไว้ให้ ซึ่งกรอบแนวคิดทางสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ได้หล่อหลอมให้เด็ก ๆ คล้อยตามความคิดที่รัฐหรือผู้มีอำนาจได้กำหนดขึ้นมา ผ่านวัฒนธรรมที่มาจากการศึกษาและระบบประชาสัมพันธ์จนเป็นสิ่งธรรมดาที่ต้องยอมรับ นอกเหนือจากนี้เด็กนักเรียนจำนวนมาก ยังถูกทำให้ยอมรับสิ่งต่าง ๆ อย่างง่ายดาย โดยปราศจากความสงสัย และดูเหมือนว่า มีกระบวนการต่าง ๆ มากมาย ที่ทำให้ความสงสัยดับวูบไปก่อนที่จะมีโอกาสได้คิดวิเคราะห์หาคำตอบอย่างแท้จริง ซ้ำร้ายกว่านั้นก็คือ ได้มีการนำเอาค่านิยมเหล่านี้เป็นมาตรฐานตัดสินพฤติกรรมของผู้อื่นว่า เป็นคนดีหรือคนชั่วด้วย

ในปัจจุบันผู้มีอำนาจทางการปกครองได้มีการกำหนดค่านิยมหลัก 12 ประการขึ้นมา ประกอบด้วย (1) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (2) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม (3) กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์ (4) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียนทั้งทางตรง และทางอ้อม (5) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม (6) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน (7) เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง (8) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่ (9) มีสติรู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (10) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และพร้อมที่จะขยายกิจการเมื่อมีความพร้อม เมื่อมีภูมิคุ้มกันที่ดี (11) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกาย และจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอายเกรงกลัวต่อบาปตามหลักของศาสนา (12) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และของชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง (สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย, 2557) โดยมีความเชื่อว่า หากพลเมืองได้นำเอาหลักมาตรฐานนี้ไปปฏิบัติจะทำให้สังคมไทยเข้มแข็ง อีกทั้งยังได้มีให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาได้จัดทำออกมาเป็นบทอาขยานเพื่อให้นักเรียนได้ท่องกัน **กฤษณมูรติได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการศึกษาเอาไว้อย่างน่าคิดว่า *“การศึกษานั้นไม่ใช่เพียงการเรียนรู้จากหนังสือ หรือท่องจำเอาข้อเท็จจริงบางอย่าง แต่การศึกษายังหมายถึงการเรียนรู้ ที่จะดูอย่างไร จะฟังอย่างไรในสิ่งที่หนังสือบอกเอาไว้ หรือที่เขียนไว้นั้นถูกผิด ทั้งหมดนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา”*** (กฤษณมูรติ, 2549)

ในบทความนี้จะวิพากษ์ เรื่องการบังคับให้นักเรียนท่องบทอาขยาน ตามมาตรฐานค่านิยมหลัก 12 ประการ โดยจะใช้วิธีชี้ให้เห็นถึงปัญหาดังกล่าว 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

1) ทำให้เด็กสูญเสียปัจเจกภาพ
2) เป็นพื้นฐานนำไปสู่แนวความคิดอำนาจนิยม
3) มีระบอบประชาธิปไตยไม่ชัดเจน

การสูญเสียปัจเจกภาพ

ในสังคมอันสลับซับซ้อนไปด้วยวัฒนธรรมความเชื่ออันหลากหลาย ชาวเอ็กซิสเทนเชียลลิสม์ (Existentialism) เห็นว่า มนุษย์ในสมัยปัจจุบันได้สูญเสียตัวเองไป ภายใต้วัฒนธรรมไทยซึ่งเน้นความปรองดองตามผู้มีอำนาจ ได้มีวัฒนธรรมปิดกั้นความคิด อันเป็นกลไกที่ปิดกั้นการแสดงออกทางความคิดซึ่งมีอยู่ในระบบสังคม ไม่ว่าจะเป็นทั้งหน่วยงานภาครัฐและเอกชน แน่นอนทีเดียวว่า แม้แต่ในระบบการศึกษาไทยก็มีอยู่ด้วยเช่นเดียวกัน

ระบบการศึกษาไทยในสมัยนี้ ครูมีหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างอุดมการณ์รัฐกับนักเรียน นั่นแสดงว่าหน้าที่ของครูก็คือเป็นแม่พิมพ์ของชาติ ที่เพียรหล่อหลอมให้นักเรียนมีมาตรฐานตามแบบที่รัฐได้กำหนดไว้ให้ คือ เป็นคนดีมีศีลธรรมหรือมีคุณสมบัติตามที่ชนชั้นนำได้กำหนดไว้ ดูเหมือนว่า การที่ให้นักเรียนได้ท่องบทอาขยาน อันเป็นมาตรฐานค่านิยมหลัก 12 ประการนั้นได้กลายเป็นอีกหน้าที่สำคัญสำหรับครูไปเสียแล้ว

ส่วนนักเรียนก็มีหน้าที่ท่องจำให้ขึ้นใจ ประเด็นก็คือ เยาวชนหรือปัจเจกบุคลสามารถตั้งคำถามหรือแสดงความเห็นต่างต่อค่านิยมเหล่านี้ได้หรือไม่ อาทิ ทำไมต้องท่อง ไม่ท่องได้หรือไม่ ค่านิยมหลัก 12 ประการเป็นมาตรวัดความดีความเลวของคนได้จริงหรือ ทำไมคนไทยจึงคิดว่า การปฏิบัติตามผู้นำ จึงเป็นสิ่งที่ดี ฯลฯ คำถามเหล่านี้อาจทำให้ผู้มีอำนาจเกิดความไม่พอใจต่อการถูกตั้งคำถามได้ ดูเหมือนว่า รัฐหรือผู้ปกครองกำลังใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือให้เรายอมตนอยู่ภายใต้อุดมการณ์รัฐ ซึ่งอุดมการณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่ชนชั้นผู้นำเห็นว่า เป็นการรวมศูนย์พลังของคนทั้งชาติให้มาอยู่ที่จุดเดียว เป็นการโยงเอาความแตกต่างหรือความขัดแย้งและปัจเจกภาพให้มาอยู่ในกรอบแนวคิดเดียวกัน เพื่อให้สังคมเกิดความสงบและมั่นคง อันเป็นเป้าหมายด้านการเมืองการปกครอง

นักจิตวิทยาสังคมอย่าง อีริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) (สมบัติ พิศสะอาด, 2539) พยายามวิเคราะห์ให้เห็นว่า พลังที่บีบคั้น ควบคุมและบงการชีวิต ซึ่งได้แก่เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม ที่รองรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สร้างให้คนส่วนใหญ่รู้สึกไร้อำนาจ เพราะต้องคล้อยตามต่อผู้ที่อยู่เหนือกว่าอยู่ตลอดเวลา เริ่มจากที่บ้าน ในโรงเรียน จนมาถึงสังคมภายนอก ซึ่งในที่สุด คนส่วนใหญ่ก็ลงเอยด้วยการถูกทำให้กลายเป็นฟันเฟืองตัวเล็ก ๆ ของระบบจักรกลทางเศรษฐกิจที่ใหญ่โตมโหฬาร พวกเขาเจ็บปวด จากการที่ไม่สามารถเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถคิด พูด กระทำ ตามใจจริงของตน ได้สูญเสียบูรณภาพแห่งตัวตน ในที่สุดก็เกิดเป็นพยาธิสภาพ คือ ความเจ็บป่วยทางจิต ที่ผลักดันให้พวกเขาหันไปสู่กลไกหลีกหนีที่ฟรอมม์เรียกว่า บุคลิกภาพแบบอำนาจนิยม (authoritarian personality) และการคล้อยตามแบบหุ่นยนต์ (automaton) ซึ่งที่จริงแล้ว ก็คือการปรับตัว และผลของการปรับตัวให้เข้าก็สามารถทำงานประจำวันในสังคม คือ เรียนหนังสือ หาเลี้ยงชีพ สร้างครอบครัวและดูแลไปได้อย่างไม่ติดขัด ทำให้พวกเขาดูเป็น “คนปกติ” ตามเกณฑ์ตัดสินทางจิตเวชศาสตร์ แต่ที่จริงแล้วพวกเขาต้องสูญเสียคุณภาพของความเป็นมนุษย์ไปจนเกือบหมดสิ้น และซ่อนความเจ็บป่วยไข้ไว้ลึก ๆ (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554) สิ่งที่นักเรียนไทยกำลังเผชิญอยู่ก็คือ กำลังถูกสร้างให้เป็นคนดีอย่างเชื่อง ๆ ไม่ต้องสงสัยมาก ปฏิบัติไปตามหน้าที่ของพลเมืองที่ทางสังคมวัฒนธรรมได้กำหนดไว้ให้ก็พอ ซึ่งการที่นักเรียนไม่ได้ตั้งคำถาม ไม่ได้คิดวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องอย่างมีเหตุผลทำให้นักเรียนกำลังสูญเสียความเป็นปัจเจกภาพ อันนำไปสู่การคล้อยตามคำชี้นำของคนอื่น

การสูญเสียตัวตนแล้วนำเอาตัวตนแบบจอมปลอมเข้ามาแทนที่ ย่อมทำให้คนเราตกอยู่ในภาวะไม่มั่นคงปลอดภัยอย่างร้ายกาจ ชีวิตของเขาจะมีแต่ความกังวลสงสัย ทั้งนี้ก็เนื่องจากเขาได้สูญเสียเอกลักษณ์ของตัวเองไปหมด เพราะไปมีชีวิตคล้อยตามความคาดหวังของคนอื่น และเพื่อขจัดความสะดุ้งหวั่นไหวอันเกิดจากการสูญเสียเอกลักษณ์ เช่นว่า เขาจึงต้องยอมคล้อยตามคนอื่น จำต้องแสวงหาเอกลักษณ์ของตัวเองด้วยการทำให้ผู้อื่นยอมรับนับถือเขาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากเขาไม่รู้ว่า ตัวเองเป็นใคร (เพราะมัวไปทำตามความคาดหวังของคนอื่น คนอื่นก็คงจะรู้ว่า เขาเป็นใคร และถ้าคนอื่นรู้ว่า เขาเป็นใคร เขาก็คงจะรู้ไปด้วย ถ้าหากเขายอมเชื่อตามที่คนอื่นบอกให้ทำ (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554)

ในแง่ประวัติศาสตร์ การที่ อีริค ฟรอมม์ (Erich Fromm) สร้างทฤษฎีบุคลิกภาพแบบอำนาจนิยมและการคล้อยตามแบบหุ่นยนต์ ขึ้นมาอธิบายคนในสังคมทุนนิยมปัจจุบัน ก็เพราะเขาต้องการอธิบาย

การเกิดขึ้นของลัทธิเผด็จการนาซีในเยอรมันและในประเทศทุนนิยมอื่น ๆ เขาสงสัยว่า ทำไมคนจำนวนมากที่ดูแล้วก็เป็นปกติดี จึงหันหลังให้กับระบอบประชาธิปไตย ยกชีวิตตนเองไว้ใต้การตัดสินบงการของผู้นำ เปลี่ยนจากคนปกติไปเป็นคนที่ถูกผลักดันด้วยความเกลียดชัง และความกระหายอำนาจ เพียงด้วยคำพูดที่กระตุ้นโน้มน้าวและบุคลิกภาพแบบผู้นำของฮิตเลอร์ ราวกับว่า พวกเขาไม่มีสติปัญญาเป็นของตนเอง แม้ประวัติศาสตร์ส่วนนี้จะจบไปแล้ว แต่ตัวเงื่อนไขหลักคือทุนนิยมก็ยังคงอยู่ บุคลิกภาพแบบอำนาจนิยมและการคล้อยตามแบบหุ่นยนต์ ก็ยังคงมีอยู่ทั่วไป (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554) กลไกทางจิตวิทยาที่ฟอร์มได้กล่าวเอาไว้ที่นำมาใช้อธิบายต่อวัฒนธรรมการเรียนการสอนในสังคมไทยได้อีกก็คือ การคล้อยตามแบบหุ่นยนต์ “ซึ่งกลไกทางจิตวิทยาชนิดนี้ จะทำให้เขาต้องสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง เขาจะยอมรับบุคลิกภาพชนิดที่วัฒนธรรมแบบหนึ่งหยิบยื่นให้โดยสิ้นเชิง ข้อนี้เองจึงทำให้เขากลายเป็นคนที่เหมือนกับคนอื่น และเป็นอย่างที่คนอื่นคาดหวังให้เขาเป็น ความแบ่งแยกระหว่าง “ตัวฉัน” กับโลกจะหมดไป พร้อมกันนี้ความรู้สึกโดดเดี่ยวไร้พละกำลังก็หมดไปด้วย กลไกชนิดนี้จึงเปรียบได้กับกิ้งก่าเปลี่ยนสี สัตว์พวกนี้จะเปลี่ยนสีคล้ายกับสิ่งแวดล้อมจนแทบจะแยกจากสิ่งแวดล้อมไม่ออก คนประเภทที่ทิ้งตัวตนจนกลายเป็นหุ่นยนต์เช่นว่านี้ ไม่จำเป็นจะต้องรู้สึกโดดเดี่ยวและมีความวิตกกังวลอะไรอีก เพราะเขาเข้ากันได้กับคนอีกนับล้าน ๆ ที่มีสภาพเป็นหุ่นยนต์เหมือนกัน แต่ราคาที่เขาต้องจ่ายนั้นสูงลิ่ว เพราะเขาต้องสูญตัวตนไปจนหมด (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554)

Nietzsche ได้เสนอไว้แบบไม่อ้อมค้อมถนอมน้ำใจคนเทิดทูนพลังประชาชนว่า ในหมู่คนทั้งหลายมีคนจำพวกเหนือมนุษย์จำนวนน้อยกว่าน้อยเท่านั้น ที่สามารถและเข้มแข็งมากพอในการคิดได้ด้วยตนเอง จนทอดเป็นสะพานพาตนก้าวข้ามพ้นข้อจำกัดและบรรลุถึงคำตอบต่อคำถามที่ลึกซึ้งที่สุดเกี่ยวกับชีวิตและการดำรงอยู่ คนเหนือมนุษย์แบบนี้จึงไม่ต้องอาศัยรากฐานการมองโลกที่มาจากศีลธรรมทางศาสนาหรือแบบอย่างอุดมคติชุดใด/ของใคร มายึดถือเป็นจินตภาพชี้นำ/กำกับการดำรงอยู่ สำหรับพวกเขา ศีลธรรมไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป และด้วยเหตุนั้นพวกเขาจึงไม่ต้องการประกาศกหรือเมษบาล เห็นได้ว่าหากวัฒนธรรมการเรียนการสอน ที่เน้นให้นักเรียนท่องจำ ทำความเข้าใจแล้วนำมาสอบ ก็เท่ากับเป็นการปลูกฝังให้นักเรียนไม่ต้องคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผล ไม่เรียนรู้ที่จะตั้งคำถามต่อคำสอนหรือจารีตประเพณีที่สังคมหรือวัฒนธรรมได้ยัดเยียดให้ ในเมื่อผู้เรียนไม่สามารถคิดได้อย่างอิสระ นั่นก็เท่ากับว่า เขาได้สูญเสียปัจเจกภาพไปเสียแล้ว (ศุภมิตร ปิติพัฒน์, 2555)

เป็นพื้นฐานนำไปสู่แนวความคิดระบบอำนาจนิยม

สังคมไทยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการใช้อำนาจ นับตั้งแต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาจนถึงการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในปัจจุบัน สังคมไทยนั้นมีความสัมพันธ์กันในแนวดิ่ง คือ ระหว่างผู้มีอำนาจกับผู้ไม่มีอำนาจ ผู้มีอำนาจอยู่ข้างบนผู้ไม่มีอำนาจอยู่ข้างล่าง คนชั้นสูงจะเอาเปรียบคนชั้นกลางและชั้นล่าง ส่วนคนชั้นกลางก็จะเอาเปรียบชนชั้นล่างลงมาอีก สิ่งเหล่านี้ได้ครอบงำคนไทยไว้จนยากที่จะแก้ไข เป็นสังคมที่ไม่เป็นอิสระทางปัญญา ไม่เป็นไท

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (2548) ได้กล่าวว่า “เมื่อพูดถึงความเป็นจริงเกี่ยวกับอำนาจในสังคมไทย ในเบื้องแรกต้องยอมรับว่า ประเทศเรามีศูนย์อำนาจที่ดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องมาอย่างยาวนาน มากกว่าประเทศเพื่อนบ้านทั้งหมดหรืออาจจะทั่วทั้งทวีปเอเชีย ในเรื่องอำนาจและความสัมพันธ์ทางอำนาจนั้น เราจะพบว่าในประเทศไทยมีการใช้หลักความชอบธรรมของอำนาจ (Political Legitimacy) ทั้งแบบจารีตประเพณีซึ่งเน้นคุณธรรมหรือราชธรรม และแบบสมัยใหม่ซึ่งเน้นฉันทานุมัติจากการเลือกตั้ง นอกจากนี้ยังมีบางด้านของแนวคิดแบบหลังสมัยใหม่ ซึ่งไม่เชื่อในความชอบธรรมของอำนาจแบบไหนทั้งสิ้น สภาพดังกล่าวทำให้ประเทศไทยมีทั้งอำนาจที่เป็นทางการและอำนาจที่ไม่เป็นทางการ อำนาจเป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากวัฒนธรรม และความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมล้วนมีนัยทางอำนาจ”

ผู้เขียนมีความเห็นว่า หากนักเรียนยอมเชื่อในหลักค่านิยมที่สังคมวัฒนธรรมหรือผู้มีอำนาจกำหนดไว้ให้อย่างสนิทใจ โดยปราศจากการตั้งคำถาม ไม่สนใจที่จะคิดวิเคราะห์ใด ๆ เลยนั้น ก็เท่ากับว่า เขายอมตนให้อำนาจทางค่านิยมมาผูกหรือกดขี่ไว้ เป็นเรื่องยากที่จะปฏิเสธว่า ในระบบการศึกษาไทยได้ปลูกฝังให้นักเรียนยอมตนอยู่ในอำนาจของผู้ใหญ่ ที่มีความสัมพันธ์ทางชนชั้น ซึ่งแนวคิดนี้มีมโนทัศน์ที่ว่า ***“มนุษย์ไม่สามารถอยู่ตัวคนเดียวได้ ต้องพึ่งพาผู้อื่น ความสัมพันธ์ระหว่างครูนักเรียน รุ่นพี่รุ่นน้อง ผู้ใหญ่ผู้น้อย เจ้านายกับลูกจ้าง หัวหน้ากับลูกน้อง ฯลฯ ด้วยแนวคิดนี้ทำให้เราเกิดความกลัวที่จะอยู่เพียงคนเดียว จึงต้องยอมตนอยู่ภายใต้อำนาจชี้นำของคนอื่น สิ่งเหล่านี้ภายใต้กรอบเงื่อนไขของอุดมการณ์รัฐย่อมให้เหตุผลแก่เราว่า การเคารพผู้หลักผู้ใหญ่เป็นประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของคนไทย บ่งบอกถึงการมีสัมมาคารวะด้วยเหตุนี้ผู้น้อยจึงต้องประพฤติปฏิบัติตามคำสั่ง ยอมตนให้อยู่ในอำนาจ ผู้ใหญ่จึงจะรักและเห็นเราเป็นพวกพ้อง วัฒนธรรมอย่างนี้คนไทยมักเรียกกันว่า เป็นสังคมระบบอุปถัมภ์”*** (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554)

อันโตนิโอ กรัมชี่ (Antonio Cramsci, 1937-1981) ได้สร้างทฤษฎีเรื่องอุดมการณ์ของรัฐขึ้นมีชื่อว่า “ทฤษฎีการครองอำนาจนำ (Hegemony)” กรัมชี่เสนอว่า การที่รัฐจะสามารถก่อให้เกิดการถือครองความเป็นใหญ่ (Hegemony) ได้นั้น รัฐจะต้องสามารถครอบงำอุดมการณ์ทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้รัฐหรือชนชั้นปกครองจึงมักพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับตนเอง โดยการสร้างความยินยอมพร้อมใจและหาเสียงสนับสนุนจากประชาชนผู้ถูกครอบงำ และวิธีการหนึ่งที่รัฐสมัยใหม่นิยมใช้ก็คือ การถ่ายทอดอุดมการณ์ของรัฐสู่ประชาชนโดยผ่านทางการศึกษา “การศึกษา” เป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของรัฐสมัยใหม่ในการสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง ไม่ว่าจะเป็นระบบวิธีคิด โลกทัศน์ ความเชื่อและค่านิยมต่อเด็กนักเรียนซึ่งจะเติบโตเป็นประชาชนผู้ใหญ่ในวันข้างหน้า รัฐจะเป็นผู้กำหนดว่า จะสอนวิชาอะไร จะให้มีความรู้เรื่องอะไร ไม่ให้รู้เรื่องอะไร ตลอดจนตัดสินใจว่า นักเรียนควรจะได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอเช่นไร

หากจะอธิบายว่า ทำไมคนเราจึงต้องอยากมีอำนาจเหนือผู้อื่นและยอมตนให้อยู่ภายใต้อำนาจครอบงำของคนอื่น คำอธิบายของนักจิตวิเคราะห์คงให้เกิดความเข้าใจต่อคำถามนี้ได้บ้าง

กลไกทางจิตที่แสดงออกในรูปแบบของการอยากมีอำนาจเหนือผู้อื่น อีริคฟอร์ม เรียกว่า กลไกลักษณะอำนาจนิยม โดยได้อธิบายว่า “ลักษณะอำนาจนิยมนั้นปรากฏตัวออกมาในรูปแบบของแรงขับแบบ

ซาดิสต์และมาโซคิสต์ คนที่เป็นพวกมาโซคิสต์จะเชื่อว่า ตัวเองต่ำต้อยไม่มีความหมายกับใคร เขาอาจจะบ่นไม่พอใจที่มีความรู้สึกแบบนั้น ทั้งปากก็พูดว่า อยากจะขจัดความรู้สึกแบบนั้นให้หมดไป แต่แท้จริงนั้นเขามีความต้องการพึ่งพิงผู้อื่น ไม่ว่าผู้อื่นจะเป็นบุคคลหรือสถาบันอย่างรุนแรง เขาพร้อมและเต็มใจที่จะสยบยอมอยู่ในอำนาจของผู้อื่นหรืออำนาจของพลังทางสังคม และแสดงตนกับผู้อื่นในรูปแบบของคนที่อ่อนแอสิ้นหวัง การสยบยอมเช่นนี้ทำให้เขาได้รับความมั่นคงและบรรเทาความรู้สึกโดดเดี่ยวลงไปได้

ความต้องการแบบมาโซคิสต์ที่ปรากฏชัดในกรณีของผู้ที่มีความต้องการที่ปรากฏให้เห็นเนือง ๆ นั้น ได้แก่ ความรู้สึกว่า ตัวเองต่ำต้อย ไร้พลัง หรือตัวเองหาความสำคัญไม่ได้ ผลจากการวิเคราะห์บุคคลที่จมลึกกับความรู้สึกเหล่านี้ชี้ว่า แม้ในจิตสำนึกเขาจะบ่นหนักอกหนักใจที่มีความรู้สึกเหล่านี้ แล้วเขาก็อยากจะขจัดความรู้สึกเหล่านี้ออกไป แต่ในจิตไร้สำนึกจะมีพลังบางอย่างในตัวเขาคอยผลักดันให้เขารู้สึกต่ำต้อยหรือไร้ความสำคัญอยู่ตลอดเวลา ความรู้สึกเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะเขารู้ว่า ตัวเองมีจุดอ่อนมีข้อบกพร่องอย่างเดียว (แม้เขาจะอ้างเหตุผลบังหน้าต่าง ๆ นานาเพื่อยืนยันว่า มันเป็นความรู้สึกที่เกิดจากจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องอย่างเดียวจริง ๆ) มันมีอะไรมากกว่านั้นอีก ดังจะเห็นได้ว่า คนเหล่านี้มักส่อแนวโน้มที่จะดูถูกตัวเอง ทำให้ตัวเองอ่อนแอ และไม่อยากจะเอาชนะไม่ว่าเรื่องใด ยิ่งไปกว่านั้นคนเหล่านี้ยังต้องการอย่างมากที่จะพึ่งพิงคนอื่น พึ่งพิงสถาบันต่าง ๆ หรือพึ่งพิงธรรมชาติ คนเหล่านี้ไม่ชอบทำเด่นดัง ไม่อยากทำอะไรตามที่ต้องการ เอาแต่ก้มหัว ให้กับคำสั่งของพลังอำนาจที่อยู่ภายนอก ทั้งที่เป็นคำสั่งจริง ๆ และคำสั่งที่นึกคิดขึ้นเอง บ่อยครั้งคนเหล่านี้รู้สึกไม่ได้ด้วยซ้ำว่า “ฉันต้องการสิ่งนั้น” หรือ “ฉันก็เป็นคนเหมือนกัน” พวกเขามีความรู้สึกว่า ชีวิตโดยทั่วไปนั้นช่างมีพลังอำนาจมากเหลือเกิน จนตัวเขาเองไม่สามารถเข้าไปกำกับควบคุมมันได้ (เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์, 2554)

เมื่อย้อนเข้ามาสู่บริบทของการให้นักเรียนท่องจำบทอาขยานอันว่าด้วยค่านิยมหลัก 12 ประการจะพบว่า การที่เน้นให้นักเรียนท่องจำ โดยปราศจากการตั้งคำถาม หรือบางทีเด็กอาจไม่สามารถแสดงออกว่าเห็นต่างได้นั้น เด็กก็จะกลายเป็นคนที่มีนิสัยไม่ชอบตั้งคำถาม เห็นเพียงว่า สังคมให้ปฏิบัติก็ปฏิบัติตาม ดังนั้นวิธีการสอนให้เด็กท่องจำโดยปราศจากการคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผล แล้วให้เด็กปฏิบัติตามที่สังคมวัฒนธรรมระบบการศึกษาได้ยัดเยียดให้นั้น ก็เท่ากับเป็นการปลูกฝังให้เด็กสยบยอมต่อระบอบชนชั้น เคารพต่อผู้ใหญ่อันเป็นความสัมพันธ์กันในรูปแบบอุปถัมภ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ระบบการศึกษาแบบนี้ได้กล่อมเกลาจิตสำนึกให้ผู้คนยกย่อง อนุรักษ์ ปกปักรักษาวัฒนธรรมที่เชื่อว่า ดีนี้เอาไว้ เป็นการสอนคนให้ยอมรับในระบบอำนาจนิยมนั่นเอง

มีระบอบประชาธิปไตยไม่ชัดเจน

การสร้างค่านิยมหลักของคนไทยตามนโยบายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็งนั้น ได้มีการกำหนดมาตรฐานค่านิยมไทย 12 ประการขึ้นมา หนึ่งในนั้นก็คือ ข้อที่กล่าวว่า “เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย” ซึ่งผู้เขียนไม่แน่ใจว่า ประชาธิปไตยในความหมายของค่านิยมหลักนั้นมีลักษณะแบบไหนกันแน่ เมื่อไม่สามารถรู้ได้แน่ชัด จึงเป็นธรรมดาอยู่นั่นเองที่ไม่สามารถตอบได้ว่า “ผู้เขียนเห็นด้วยกับประชาธิปไตยในแบบของค่านิยมหลักนี้หรือไม่” แต่หากว่า ประชาธิปไตย

ในแบบค่านิยมหลักที่กำหนดขึ้นมานั้น มีลักษณะไม่ยอมรับในความเห็นต่าง ไม่เคารพหลักสิทธิและเสรีภาพของพลเมือง ไม่เชื่อในหลักความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ผู้เขียนเองคงไม่เห็นด้วย เพราะว่าเกณฑ์หลักเบื้องต้นของระบอบประชาธิปไตยว่า ความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นอย่างยิ่ง

ธงชัย วินิจฉัยกุล (2556) ได้กล่าวเอาไว้ว่า ประชาธิปไตยไม่ใช่เรื่องของฝรั่งหรือไทย แต่เป็นกระบวนการวิธีการที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นมาจัดการกับอำนาจในสังคมที่แตกต่างและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สังคมไทยก็แตกต่างและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นกัน มิใช่สังคมหรือชุมชนเล็ก ๆ ที่ผู้คนมีผลประโยชน์เหมือน ๆ กัน และคิดคล้าย ๆ กันอีกต่อไป สังคมไทยเต็มไปด้วยความแตกต่างขัดแย้งซับซ้อนต่อให้ทุกคนในสังคมไทยเป็นคนดีมีคุณธรรมไม่มีคนเลวเลยแม้แต่คนเดียวก็ยังมีความแตกต่างขัดแย้งอยู่ดี จึงต้องอาศัยวิธีการประชาธิปไตยมาจัดการความขัดแย้งที่เป็นเรื่องปกติของสังคม

หลักประชาธิปไตยเป็นหลักการที่มีพัฒนาการมายาวนานในทางประวัติศาสตร์ เป็นระบบการปกครองชนิดหนึ่งซึ่งการปกครองเป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนผู้อยู่ภายใต้การปกครอง การปกครองแบบประชาธิปไตยจึงหมายถึงการปกครองตนเองของผู้อยู่ภายใต้การปกครองหรือการมีรัฐบาลซึ่งเป็นองค์กรตามรัฐธรรมนูญ มาจากประชาชนหรือโดยความยินยอมของประชาชน จึงกล่าวได้ว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองซึ่งประชาชนเป็นทั้งผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง โดยมีรากฐานอยู่บนความคิดของเสรีภาพ (liberty) และความเสมอภาค (equality) (สมยศ เชื้อไทย อ้างถึงใน บรรเจิด สิงคะเนติ, 2552) แนวคิดที่มีฐานอยู่บนเสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน จึงเป็นพื้นฐานของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย

อาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย มีลักษณะสำคัญดังนี้

1. สนับสนุนหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย การยึดมั่นในความสำคัญ ศักดิ์ศรี ความเสมอภาค และเสรีภาพของบุคคล
2. การเคารพในกติกาการปกครองระบอบประชาธิปไตย
3. ความสนใจที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองและการปกครอง
4. การมีความสำนึกในหน้าที่พลเมืองและความเชื่อมั่นในตนเอง
5. การมองโลกในแง่ดี มีความไว้วางใจในผู้อื่น การรู้จักวิเคราะห์ วิจารณ์ รวมทั้งการไม่มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบเผด็จการ (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2545)

ในเอกสารการประกาศอิสรภาพของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นเอกสารชิ้นสำคัญทางประวัติศาสตร์จะเห็นว่า ให้ความสำคัญในเรื่องสิทธิเสรีภาพเป็นสำคัญ ซึ่งมีใจความว่า ***“เราถือว่าความจริงต่อไปนี้เป็นสิ่งที่ประจักษ์แจ้งอยู่ในตนเอง นั่นคือ มนุษย์ทุกคนถูกสร้างขึ้นมาอย่างเท่าเทียมกัน และพระผู้เป็นเจ้าได้มอบสิทธิบางประการที่จะเพิกถอนมิได้ให้แก่มนุษย์ ในบรรดาสิทธิเหล่านั้น ได้แก่ ชีวิต เสรีภาพ และการเสาะแสวงหาความสุข เพื่อที่จะคุ้มครองสิทธิเหล่านั้นให้มั่นคง รัฐบาลจึงถูกสถาปนาขึ้นในมวลหมู่มนุษย์ โดยได้อำนาจที่ยุติธรรมอันเนื่องมาจากความยินยอมของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง เมื่อใดที่รูปแบบของรัฐบาลใด เป็นสิ่งที่ทำลายเป้าหมายเหล่านี้ เมื่อนั้นย่อมเป็นสิทธิของประชาชนที่จะเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกรัฐบาลแบบนั้นเสีย และสถาปนารัฐบาลขึ้นใหม่โดยมีรากฐาน***

อยู่บนหลักการดังกล่าว” (สมบัติ จันทรวงศ์, 2528) ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า สิทธิเสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน จึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อระบอบประชาธิปไตย การปกครองในระบอบนี้ไม่ใช่การปิดกันความคิดที่เห็นต่าง แต่เปิดโอกาสให้คนที่มีความเห็นต่างนั้นได้มีพื้นได้เสนอทัศนะของเขาเพื่ออธิบายให้คนอื่นได้รับรู้ หากอีกฝ่ายไม่เห็นด้วยอย่างไร ก็สามารถโต้แย้งได้ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ใช้กำลังหรืออำนาจข่มขู่คุกคาม ไม่ใช้ความรุนแรงหรือบิดเบือนข้อเท็จจริง

สรุป

การที่รัฐหรือผู้มีอำนาจทางการปกครองได้กำหนดให้มีค่านิยมหลัก 12 ประการ และได้ให้นักเรียนท่องบทอาขยานค่านิยมหลักนั้น เป็นการที่รัฐพยายามสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มตนเอง โดยการใช้วิธีครอบงำวิธีคิด ความเชื่อต่อเด็กนักเรียน รัฐจะเป็นผู้กำหนดให้ว่า ควรจะเรียนอะไร อะไรคือสิ่งที่ควรหรือไม่ควรปฏิบัติ จะให้รู้หรือไม่รู้อะไร ตลอดจนตัดสินใจว่า นักเรียนควรจะได้รับการถ่ายทอดอุปนิสัยใจคอเช่นไร ปัญหาจึงมีอยู่ว่า ภายใต้วัฒนธรรมการเรียนการสอนที่เน้นการท่องจำ หรือชักจูงให้นักเรียนเชื่อโดยปราศจากการตั้งคำถาม หรือไม่มีสิทธิที่จะแสดงความเห็นต่างออกมาได้ ก็จะเป็นการหล่อหลอมให้เด็กเป็นคนเชื่อง่าย ไม่ยอมใช้เหตุผลวิเคราะห์ข้อมูลให้ถี่ถ้วน อีกทั้งยังไม่สามารถคิดได้อย่างอิสระ เขาจะเชื่อเท่าที่ผู้มีอำนาจหรือคนในสังคมเชื่อว่า ดี จะปฏิเสธความเห็นต่างอย่างสิ้นเชิง อีกทั้งยังจะปกป้องคุ้มครอง อนุรักษ์ความเชื่อเช่นนั้นอย่างสุดความสามารถ การเชื่อในสิ่งที่ถูกยัดเยียดหรือถูกทำให้เชื่อโดยปราศจากการคิดวิเคราะห์ ไม่สนใจที่จะตั้งคำถามเพื่อค้นหาความจริงนี่แหละ เขาจึงได้สูญเสียปัจเจกภาพไป ซึ่งพื้นฐานของเด็กที่ถูกกล่อมเกลามาในวัฒนธรรมเช่นนี้จะยินดียอมรับในระบบชนชั้น คือ ผู้น้อยจะต้องเคารพผู้ใหญ่ เพราะผู้ใหญ่ย่อมเป็นผู้ให้คุณหรือให้โทษได้ ซึ่งการศึกษาที่ยังสอนอยู่ในระบบนี้จะเป็นแหล่งผลิตนักเรียนนักศึกษาให้มีพื้นฐานแนวความคิดระบบอำนาจนิยม เขาจะไม่เชื่อว่า ทุกคนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน เมื่อเป็นเช่นนี้มโนทัศน์หรือความเข้าใจในเรื่องประชาธิปไตยของเขาก็ไม่ชัดเจน

เอกสารอ้างอิง

กฤษณมูรติ. (2549). *มิติใหม่ทางการศึกษา เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ Krishanamurti On Education*. พยับแดด แปล, กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2545). *ประชาธิปไตยไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สหายบล็อกและการพิมพ์.

ธงชัย วินิจฉัยกูล. (2556). *ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่เหนือการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน.

บรรเจิด สิงคะเนติ. (2552). *หลักพื้นฐานของสิทธิเสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.

เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์. (2533). *ระเบียบสังคม - ระบบการศึกษา บทวิพากษ์ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับรัฐ*, สุวรรณา สถาอานันท์ แปล, กรุงเทพฯ: คบไฟ,

พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2553). *รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วยอาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศยาม.

ศุภมิตร ปิติพัฒน์. (2555). *บทวิพากษ์ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองของประกาศกร่วมสมัย : เกษียร เตชพีระ, ธงชัย วินิจจะกุล และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สมบัติ จันทรวงศ์. (2528). *มหาชนรัฐ และประชาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: ธรรมศาสตร์.

สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. (14 ตุลาคม 2557). *ค่านิยมหลักของคนไทย 12 ประการ ตามนโยบายของ คสช.* สืบค้นเมื่อ วันที่ 30 พฤษภาคม 2566, จาก https://www.moe.go.th.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อีริค ฟรอมม์. (2539). *หนีไปจากเสรีภาพ*, สมบัติ พิศสะอาด แปล, พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.

เอกศักดิ์ ยุกตะนันท์. (2554). *มนุษย์กับการรู้จักตนเอง การรู้จักตนเองสำหรับคนหนุ่มสาวในสังคมไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 1. ขอนแก่น: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.